

ALLAH, TABİAT VE TARİH

TEOLOJİDE YÖNTEM SORUNU VE
TEOLOJİNİN META-PARADİGMATİK TEMELLERİ

ŞABAN ALİ DÜZGÜN

OTTO

ŞABAN ALİ DÜZGÜN

Gümüşhane’de doğdu (1968). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu (1989). Aynı fakülte-
de yüksek lisans çalışmasını tamamladı. Doktorasını *Neseî ve İslam Filozoflarında Allah-Âlem İlişkisi* adıyla ver-
di. Gregoryan Üniversitesi’nde (Roma) (2000-2001) ve Georgetown Üniversitesi’nde misafir öğretim üyesi ola-
rak çalıştı (2003-2004). Profesör oldu (2005). Birmingham Southern College’da öğretim üyesi olarak çalıştı (2007-2008). Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi’nde
ders verdi. İngilizce İlahiyat bölüm başkanlığını yürüt-
tü (2010-2012). Fulbright Türkiye Seçici Komisyon üye-
sidir. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü’nde
lisansüstü dersi vermektedir. Hâlen Ankara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi’nde öğretim üyesidir. Yayımlanmış bazı
kitapları şunlardır: *Din, Birey ve Toplum* (1997), *Seyyid Ah-
med Han ve Entelektüel Modernizmi* (1997), *Neseî ve İslam
Filozoflarında Allah-Âlem İlişkisi* (1997), *Sosyal Teoloji: İnsa-
nın Yeryüzü Serüveni* (1999), *İnsan Hakları Eğitimi*, (2000),
Allah Tabiat ve Tarih (2005), *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan*
(2012), *Varlık ve Bilgi* (2008), *Çağdaş Dünyada Din ve Din-
darlar* (2012), *Kimliksiz Hakikatler* (2016), *Âdem’den Önce-
sine Dönüş* (2016).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	
BİLİMSEL VE TEOLOJİK ALAN TARTIŞMASI	13
1. Yöntemsel ve İçeriksel Farklılaşmalar	19
1.1. Tabiat Görüşündeki Kırılma	20
1.2. İnsan Görüşündeki Kırılma	24
BİRİNCİ BÖLÜM	
TEOLOJİDE YÖNTEM TARTIŞMALARI	27
1. Epistemolojik Kapsam Sorunu	27
1.2. Rasyonalite ve Tecrübecilik Sorunu	29
1.3. Temelselcilikten (Foundationalism)	
Bütünselciliğe (Holism) Geçiş	37
1.4. Çekirdek (Öz) Teoriler ve Teolojiye Uygulanması	40
1.5. Yardımcı Hipotezler	41
1.6. Teolojinin Verileri	41
1.7. Teolojik ve Bilimsel Modeller	41
2. Bilimsel ve Teolojik Dil	43
2.1. Din Dilinin Enstrümanları Olarak Analoji ve Metafor	46
2.1.1. Duyu Verileriyle Doğrulama (Mantıksal Pozitivizm)	
ve Eleştirisi	50
2.1.2. Dillerin Farklı Kullanımı/Dil Analizi	56
2.1.3. Tamamlayıcı Diller Teorisi	60
2.1.4. Teolojik Önergelerin Kognitifliği Meselesi	62
2.1.5. Teoloji ve Söz-Eylem Teorisi	66
2.1.6. Teoloji ve Okuyucu Tepki Teorisi	70
2.1.7. Tecrübenin Teolojik Yorumu	73
2.1.8. Teolojik Dilin Varoluşsal Yapısı	78
3. Teoloji, Felsefe ve Metafizik	85
3.1. Teoloji ve Felsefe	85
3.2. Teoloji ve Metafizik	88
3.3. Teolojik Dil ve Metafiziksel Dil Farklılığı	93
3.3.1. Ebedî Cevherlerle Değil, Olayların Diliyle Konuşan Tanrı ...	93
3.3.2. Teolojik Dilin Egzistansiyel Yapısı	95

İKİNCİ BÖLÜM

ALLAH-İNSAN İLİŞKİSİNDEKİ TEMEL BELİRLEYENLER 97

1. Ontolojik ve Epistemolojik Allah Tasavvurları 118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TABİİ TEOLOJİDEN TABİAT TEOLOJİSİNE –ALLAH'I KEŞİF

ALANI OLARAK ÂLEM: ONTOLOJİK VE KOZMOLOJİK ZEMİN

TARTIŞMASI- 123

1. Tabiat Teolojisi 127

1.1. Organik ve Dinamik Varlık Alanı Olarak Âlem 131

2. Dinî Tecrübe'nin Kaynağı Olarak Tabiat Teolojisi 134

2.1. Dinî Tecrübe ve Teoloji 136

2.2. Dinî Tecrübe Kavramı 139

3. Tecrübe Kaynağı Olarak Tabiat Teolojisi 141

3.1. Tecrübenin Kognitif Boyutu 141

3.2. Tanrı'nın Gerçekliğinin Zemini Olarak Tecrübe yahut Tabiat .. 149

3.3. Tarih: Teolojik Olanın Objektifleşme Alanı 159

3.3.1. Tarih Teolojisi 159

3.3.2. Farklı Tarihsel Süreçlere Eşlik Eden

Farklı İnsan Tabiatları 168

3.3.3. Tarihte İlerleme ve Gelişme: Temel Belirleyenler 172

3.3.4. Sembollerle ve Kavramlarla Tarihte Gerçekleştirilen

Kırılmalar 181

3.3.5. Etnosentrik Temelli Tarih Yorumları 182

ve Seçilmişlik Paranoyası 182

SONUÇ 191

KAYNAKLAR 195

DİZİN 203

ÖNSÖZ

Genel olarak doğa bilimleri (nomotetik bilimler) ve sosyal bilimler (idiografik bilimler) arasında, daha özeldede sosyal bilimleri oluşturan disiplinler arasındaki ilişkinin niteliği, geride bıraktığımız yüzyıldaki kadar olmasada hâlâ tartışma konusudur. Bilimsel olanın genel bir karakteri olarak kabul edilen *objektif argümantasyon*'un, sosyal bilimlere ve bunun ilerisinde din bilimlerine bir yöntem olarak nasıl transfer edileceği; bilimsellik niteliğinin bir *öneme* mi yoksa bir *türe* mi işaret ettiği gibi problemler bu tartışmaların omurgasını oluşturmaktadır. Anglo-Saxon gelenekte bilim karşılığı kullanılan *science* kelimesinin sadece doğa bilimlerine işaret etmesine karşın; Kıta Avrupa'sında özellikle Almanya merkezli tartışmalarda kullanılan *Wissenschaft*'ın hem doğa bilimlerini hem de sosyal bilimleri yahut kültür bilimlerini içerecek şekilde kullanılıyor olması, daha terim bazında bile bir netliğin gerçekleştirilemediğini göstermektedir.

Bu tartışmalardan devraldığımız felsefi ve teolojik mirası aşma ve bu problem artıklarından kurtulmak için meta-paradigma kavramını kullanacağız. Epistemolojik ve ontolojik teorileri birbirini destekleyecek şekilde bir araya getirme ve klasik felsefi ve teolojik teorilere bütünüyle bağlı kalmama anlamında kullandığımız *meta-paradigma*, indirgemeci ve parçalayıcı tutumlardan uzak durarak, varlığı bir bütün olarak algılamanın yolunu açmayı hedeflemektedir. Felsefe ya da Teoloji tarihinde, indirgeme kimi zaman bütünüyle rasyonelliğe, kimi zaman ampirizm kimi zaman da kutsal kitaplara dayanma şeklinde kendini göstermiştir. Bu alanlardan birinin diğerlerini değerlendire-

cek bir kriter olarak öne çıkarılması, bu indirgeme ve parçalanmanın en belirgin yönüdür. Meta-paradigma, bu alanlardan birinin öne çıkarılmasıyla oluşturulan birikimin, eleştirel bir gözle yeniden gözden geçirilmesi demektir.

Din ve teoloji ile ilgili tutum ve yargılarımızın şekillenmesinde, 16. yüzyıldan bu tarafa egemen olan bilimsel akıl yürütme, aydınlanma gibi kavramların belirleyiciliği inkâr edilemez. Bu dönemde, din ve bilim arasında varsayılan çatışmanın, alanlararası bir tartışmanın ötesine taşınıp popülerleştirilmesi ve bu çatışmanın galip tarafı gibi gösterilen bilimsel yöntem ve anlayışın, bir yöntem ve anlayış olmanın ötesine taşınıp âlemi bütünüyle kavrama iddiasındaki bir metafiziğe dönüştürülmesi ve hayat görüşü oluşturma iddiası, teolojiyi zorunlu olarak bu tartışmaların merkezine çekmiştir. Zira bilim, teolojinin temel varlık sebepleri durumundaki Allah, insan, tabiat gibi en temel alanlarda yeni iddialarda bulunuyor ve iddialarını diyalektik bir inşa çabası ile karşıtı olarak gördüğü teolojik kabullerin aksine yapılandırıyordu. Bilimin dine, dolayısıyla da dinin açıklanma ve popülerleştirme formu olan teolojiye olan bu meydan okuyuşu ve bu meydan okumayı uzun soluklu kılacak yöntem arayışları, epistemolojide köklü etkiler yarattı ve teoloji, bu yeni epistemolojik çerçeve içinde kendine yer bulma ve kavramlarını bu yeni yapıya uygun bir şekilde oluşturma konusunda sorunlar yaşamaya başladı. Bunun için de Kelamî yöntem arayışına iten temel teorik gerekçelerin hangi alanlardan geldiğine bakıldığında, modern felsefenin temel özelliği olan epistemolojinin öne çıktığı görülecektir. Bu da zorunlu olarak hem epistemolojideki son gelişmelere bakmayı hem de bunların teolojik bir çerçeve içine ne kadar oturduğunu tartışmayı gerektirmektedir.

Birinci bölümde hem son yüzyıllardaki bu ilişkinin tarihi irdelenmiş hem de bu ilişkinin doğurduğu sıkıntıları aşma çabasının sonucu olarak üretilen çağdaş teolojik külliyatın temel mantığı verilmeyle çalışılmıştır.

Modern dönemde, teoloji zorunlu olarak hem yöntem hem de içerikle ilgili tartışmalara girme durumunda kalmıştır. Zira yöntem arayışlarının sonucunda, başka bir deyişle Aydınlanma ve modern ampirik düşüncenin ulaştığı nokta itibariyle te-

oloji önce tahtından indirildi ardından da bilimsellik niteliğini taşıdığı varsayılan topluluğun dışına sürüldü. Bu durumda bilim mültecileri durumuna düşen teologlar, ya yurtdışına çıkararak hâlâ iktidarda olduklarını iddia etmeye devam ettiler ya da kendi kabuklarına çekilip, dünyada olup bitenle hem teorik hem de pratik anlamda ilişkilerini kestiler. Her iki durumda da ya gerçeği göremeyen insanlar grubu ya da hayalperestler olarak modern kültürün akışıyla irtibatlarını kopardılar.¹ Aydınlanma döneminin entelektüel eleştirileri ve modern ampirizmin bilimsel hücumlarıyla kopan bu irtibatın yeniden sağlanması için, aşağıda detayıyla tartışacağımız üzere, teolojinin de bilimsel kriterleri karşılayacak bir yapı geliştirerek bu aileye yeniden katılması gerektiğinden (bilimsel teoloji, A. Nygren), teolojinin bilimle ve felsefeyle hiçbir ilgisi ve ilişkisi olamayacağını savunan (dogmatik teoloji, K. Barth) uç ekollere kadar birçok eğilim kendini göstermiştir.

Kelam özelinde ifade etmek gerekirse, aslında, tartışmaya açılan hususlar, ağırlıklı olarak doktrinal (akideyle ilgili) konuların ötesinde, bu konuların savunmasında kullanılan hipotezler ve varsayımlar gibi özlerinin gereği değişime açık olan yapılarıydı. Dolayısıyla Kelam'da yöntem arayışını ve meta-paradigmalar önermeyi mümkün kılan, aslında Kelam'ın kendi iç yapısıdır. *Mesail* (problematik) ve *Vesail* (yöntem)de değişikliğin olabirliğinin peşinen kabulü, bu imkânı bize vermektedir. Şüphesiz, bütünüyle yaşanan zaman kesitinin problematiği ve yöntemi tarafından şekillendirilmeyen; ancak bunları dikkate alarak kendi iç dinamikleriyle kendini sürekli yenileyen ve şekillendiren teolojik bir yapı geliştirmek kaçınılmazdır. Bu durum, Kelam'da sürekli desteklenip beslenecek çekirdek (öz) kavramların ve bu çekirdeğin etrafında örülüp 'koruyucu kemer' gibi bu özü koruyacak bir teolojik retorik ve yöntemin geliştirilmesini de beraberinde gerektirmektedir. Birinci Bölüm, ağırlıklı olarak bu retorüğün yöntem ayağını kurmaktadır. Teolojinin sınıf kavramları başka bir ifadeyle teolojinin çekirdek alanları olan *Allah*, *Tabiat* ve *Tarih*'in irdelendiği bölümlerde de, ge-

¹ Bkz. Thor Hall, *Makers of Modern Theological Mind: Anders Nygren*, ed. Bob Patterson, USA 1978, 106.

leneksel paradigmanın dışına taşmak (meta-paradigmatik olarak), böylece bireysel, sosyal, politik ve kültürel, vs. problemlerle bağlantılı olarak Kelam'ın işlevsellik zemininin genişletilmesi hedeflenmektedir.

KAYNAKLAR

- A. Pieris, *An Asian Theology of Liberation*, New York 1988.
- Alan R. White (ed.), *The Philosophy of Action*, Oxford Univ. Press 1968.
- Alasdair MacIntyre, *Metaphysical Beliefs*, London 1957.
- Albrecht Ritschl, *Theologie und Metaphysic: Zur Verstandigung und Abwehr*, 2. baskı, Bonn: Adolph Marcus 1887.
- Alfred North Whitehead, *Process and Reality*, Allen & Unwin and Mcmillan, 1929.
- _____, *Process and Reality*, New York 1960.
- A. J. Gurevich, *Categories of Medieval Culture*, çev. G. L. Campbell, Londra: Routledge and Kegan Paul, 1985.
- A. J. Ayer, *Language, Truth and Logic*, Dover 1952.
- Anders Nygren, *Meaning and Method, Prolegomena to a Scientific Philosophy of Religion and a Scientific Theology*, İngilizceye terc. Philip S. Watson, Fortress Press Philadelphia 1972.
- Annemarie Schimmel, *Deciphering the Signs of God: A Phenomenological Approach to Islam*, New York 1964.
- A. Flew ve A. Macintyre, (ed.) *New Essays in Philosophical Theology* New York: Macmillan 1955.
- Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, Ege Üni. Edebiyat Fak. Yay., İzmir 1985.
- Bağdadi, *Usûlu'd-Dîn*, İstanbul, 1928.
- Barry Schwartz, *The Battle for Human Nature: Science, Morality and Modern Life*, New York: W. W. Norton 1986.
- Benedictus de Spinoza, *Ethics*.
- Bob Patterson, *Makers of Modern Theological Mind*, Reinhold Niebuhr, Texas 1977.
- Christine Helmer, "Mysticism and Metaphysics: Schleiermacher and a Historical-Theological Trajectory", *The Journal of Religion*, October 2003 vol:83, No: 4.
- Christopher North, *The Old Testament Interpretation of History*, Londra 1953.
- D. Z. Phillips, "Religious Beliefs and Language Games", *The Philosophy of Religion*, ed. B. Mitchell, Oxford Univ. Pres, Hong Kong 1986.

- Dan Stiver, *The Philosophy of Religious Language: sign, symbol and story*, Blackwell Publishers Inc., Massachusetts 1996.
- David Pailin, *The Anthropological Character of Theology*, Cambridge University Press 1990.
- David Ray Griffin, *God and Religion in the Postmodern World*, State Univ. Of New York Press 1989.
- David Tracy, *The Analogical Imagination*, London: Student Christian Movement 1981.
- Descartes, *İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler*, çev. Mehmet Karasan, Maarif Matb., 1942.
- Dietrich Bonhoeffer, *Letters and Papers from Prison*, terc. R. H. Fuller, Londra 1953.
- Diogenes Allen, *Philosophy for Understanding Theology*, Atlanta: Georgia 1985.
- Dorothee Sölle, *Political Theology*, terc. John Shelley, Philadelphia, Pa.: Fortress Pres, 1974.
- D. Z. Phillips, "Religious Beliefs and Language Games", *The Philosophy of Religion*, ed. B. Mitchell, Hong Kong: Oxford Univ. Press 1986.
- Ebû'l-Kelâm Azâd, *Tercümânu'l-Kur'ân*, II, 179.
- Ebû Hayyân et-Tevhidî, *Kitâbü'l-İmtâ' ve'l-Müânese*, tahk. A. Emin ve A. Zeyn, trsz.
- Edwin Burtt, *The Metaphysical Foundations of Modern Science*, rev. ed. N. York 1951.
- Elizabeth Freund, *The Return of the Reader: Reader-Response Criticism*, New Accents, Methuen, London 1987.
- E. Cassirer, *An Essay on Man*, New Haven: Yale Univ. Press 1944.
- _____, *Philosophy of Symbolic Forms*, 3 cilt, terc. R. Manheim, New Haven: Yale Univ. Press 1953.
- E. L. Mascall, *Existence and Analogy*, London: Darton, Longman and Todd 1966.
- E. Sapir, "Culture, Genuine and Spurious" *American Journal of Sociology*, 29.
- _____, *Language: An Introduction to the Study of Speech*, New York: Harcourt, Brace, and Co., 1921.
- E. Levinas, *Otherwise than Being or Beyond Essence*, terc. Alphonso Lingis, Le Hague: Martinus Nijhoff, 1981.
- Fazlur Rahman, *Islam*, London: Anchor Books 1966.
- _____, *Selected Letters of Shaikh Ahmad Sirhindi*, Karachi 1968.
- Francis Bacon, *The Advancement of Learning*, London: Oxford Un. Press 1951.
- F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, terc. A. V. Miller, Oxford: Oxford Univ. Press 1977.
- Gabriel Marcel, *Being and Having*, London: Collins 1965.
- George Lindbeck, *The Nature of Doctrine: Religion and Theology in a Postliberal Age*, Philadelphia: Westminster Press 1984.
- Gerald R. Cragg, *Reason and Authority in the Eighteenth Century*, Cambridge 1964.

- _____, *Reason and Authority in the Eighteenth Century*, Cambridge 1964.
- G. E. von Grunebaum (ed.) *Logic in Classical Islamic Culture*, Wiesbaden 1970.
- Gogarten, 'Historicism', *The Beginnings of Dialectical Theology*, ed. James M. Robinson, Louisville 1968.
- Gordon Kaufman, *An Essay on Theological Method*, Missoula, Mount.: Scholars Press 1975.
- _____, *Theology for a Nuclear Age*, Philadelphia: Westminster Press 1985.
- Graham Ward, *Theology and Contemporary Critical Theory*, Londra: McMillan Press Ltd. 1996.
- _____, *Barth, Derrida and the Language of Theology*, Cambridge: Cambridge University Press 1995.
- Grant Gillet, "Nancy Murphy'ye Cevap", *Science and Theology, Questions at the interface*, ed. M. Rae, H. Regan ve J. Stenhouse, Scotland 1994.
- Helmuth Peukert, *Science, Action, and Fundamental Theology: Toward a Theology of Communicative Action*, İng. terc. James Bohman, London 1984.
- Herbert Arthur Hodges, *God Beyond Knowledge*, London: The MacMillan Press Ltd. 1979.
- H.Reichenbach, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, Çev. Cemal Yıldırım, Remzi Kit., İstanbul 1986.
- Herman J. Pietersen, "Meta-Paradigms in Theological Thought" *Quodlibet Journal*: Volume 3 Number 4, Fall 2001.
- J. Bowker, *The Religious Imagination and the Sense of God*, Oxford: Clarendon 1987.
- H.J. Paton, *The Modern Predicament*, London: Allen and Unwin 1955.
- Hilmi Z. Ülken, *Şeytanla Konuşmalar*, İstanbul, Ülkü Matb., 1942.
- H. Reichenbach, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, Çev. Cemal Yıldırım, Remzi Kit., İstanbul 1986.
- H. P. Rickman, *W.Dilthey: Pioneer of the Human Studies*, New York 1979.
- Huston Smith, "Has Process Theology Dismantled Classical Theism?" *Theology Digest*, 35/4, 1988.
- Ian Barbour, *Myths, Models and Paradigms: a Comparative Study in Science and Religion*, New York: Harper & Row 1974.
- _____, *Issues in Science and Religion*, Londra 1966.
- Ian Ramsey, *Science, Faith and Revelation: An Approach to Christian Theology*, ed. Bob Patterson, Nashville, Tenn.: Broadman 1979.
- _____, *Religious Language*, Londra 1957.
- _____, *Prospects for Metaphysics*, ed., Londra 1961.
- İbn 'Arabî, *et-Tenezzülât el-Mavsiliyye*, ed. Abdurrahmân Mahmûd, Kahire: Mektebetü'l-Âlem el-Fikr 1986.
- _____, *Kitab el-Cemâl ve'l-Celâl, Resâil*, Haydarabad 1948.
- İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Z. Kadiri Ugan, MEB, İstanbul 1990.

- İbn Sina, *Şifa, İlahiyat*, I, 6.
- Immanuel Kant, *Religion within the Limits of Reason Alone*, transl. By T. M. Green and H. H. Hudson, New York: Harper 1960.
- Imre Lakatos, "Falsification and the methodology of scientific research programmes" *The Methodology of Scientific Research Programmes: Philosophical Papers I*, ed. John Worral ve Gregory Currie, Cambridge Un., 1978.
- Ingolf Dalferth, *Theology and Philosophy*, N. York 1988.
- İsmail K z, "İslam Mantık K llyatının Teşekk l ", *Felsefe D nyası*, sayı: 30, Ankara 1999.
- J. Puddefoot, "Nancey Murphy'e cevap", *Science and Theology, Questions at the interface*, ed. M.Rae, H.Regan ve J.Stenhouse, Scotland 1994.
- James W. Woelfel, "Non-Metaphysical Christian Philosophy", *New Theology*: 2, USA 1966.
- Jerry H Gill, "Talk about Religious talk: Various Approaches to the Nature of Religious Language" *New Theology*: 4.
- Janet Martin Soskice, "The Ends of Man and the Future of God", *The Blackwell Companion to Postmodern Theology*, ed. Graham Ward, (Manchester, trsz.).
- , *Metaphor and Religious Language*, Oxford: Oxford Univ. Press 1985.
- Jerry H Gill, "Talk about Religious talk: Various Approaches to the Nature of Religious Language" *New Theology*: 4.
- J. M. S. Baljon, *Kur'an Yorumunda ağdaş Y nelimler*, 2. baskı, ev. Ş. A. D zg n., Fecr Yay., Ankara 2000.
- Johannes van der Ven, *Practical Theology: an Empirical Approach* 1993.
- John L. Austin, *How to Do Things with Words*, ed. J.O.Urmson and Marina Sbisa, 2. baskı, Harvard Univ. Press, Cambridge MA 1975.
- John Hick, *Faith and Knowledge*, 2nd ed., London: Macmillan 1967.
- , *An Interpretation of Religion, Human Responses to the Transcendent*, London 1989.
- John R. Searle, *Speech Acts: Essays in the Philosophy of Language*, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1969.
- John Puddefoot, "Nancey Murphy'e cevap", *Science and Theology, Questions at the interface*
- John Baillie, *Our Knowledge of God*, New York: Charles Scribner's Sons 1939.
- John B. Cobb, JR., *Process Theology as Political Theology*, Manchester Univ. Press 1982.
- J. Maritain, "Laws in the Historical Development of Mankind", *God, History and Historians*, ed. C.T. McIntire, Oxford Univ. Press 1977.
- John Baillie, *Our Knowledge of God*, New York: Charles Scribner's Sons 1939.
- Joseph van Ess, "İslam Kelamının Başlangıcı", ter. Ş.A. D zg n, *A İFD*, sayı: 41, Ankara 2000.

- Joseph Flanagan, "Knowing and language in the thought of Bernard Lonergan", *Language, Truth and Meaning*, ed. Philip McShane, Notre Dame 1972.
- Jurgen Moltmann, *Hope and Planning*, terc. Margaret Clarkson, New York: Harper and Row 1967.
- , *Theology of Hope*, terc. James W. Leitch, New York: Harper and Row, 1967.
- Karl Barth, *Church Dogmatics*, I, 1, terc. G. T. Thomson ve H. Knight, Edinburgh 1956.
- K. Popper, *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*, Oxford 1972.
- , *The Logic of Scientific Discovery*, 1934.
- Kevin J. Vanhoozer, *Is There a Meaning in This Text?*, Grand Rapids, Mich.: Zondervan 1998.
- Krishan Kumar, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Dost Kit. Yay., Ankara 1999.
- Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 1921.
- Mark Cartledge "Empirical Theology: inter- or intra-Disciplinary", *Journal of Beliefs and Values*, Vol. 20, no:1, 1999.
- Martin Buber, *I and Thou*, tr. by R. Gregor Smith, Edinburgh: T. And T. Clark 1937.
- , *The Knowledge of Man*, translated by M. Friedman, New York: Harper Torchbooks 1960.
- Matthew Lamb, "Wilhelm Dilthey's Critique of historical reason and Bernard Lonergan's meta-methodology", *Language, Truth and Meaning*, ed. Philip McShane, Notre Dame 1972.
- Marx and Engels, *Basic Writings on Politics and Philosophy*, ed. L.S. Feuer, N.York: Anchor Boks, 1959.
- Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir 1990.
- , "Tanrı Hakkında Konuşmak: Felsefi Bir Tahlil", *DEÜİF*, 1, 1983.
- Muhsin Mehdi, "Language and Logic in Classical Islam", G. E. von Grunebaum (ed.) *Logic in Classical Islamic Culture*, Wiesbaden 1970.
- Michael Vander Weele, "Reader-response theories," *Contemporary Literary Theory: A Christian Appraisal*, William Eerdmans, Grand Rapids, MI, 1991.
- Michael Theunissen, *The Other: Studies in the Social Ontology of Husserl, Heidegger, Sartre and Buber*, terc. Christopher Macann, Cambridge Mass: MIT Press 1986.
- M. Ermarth, *Wilhelm Dilthey: the Critique of Historical Reason*, NY 1978.
- M. S. Raschid, *Iqbal's Concept of God*, London: Kegan Paul 1981.
- Nancey Murphy, "What has theology to learn from scientific methodology?", *Science and Theology, Questions at the interface*, ed. M. Rae, H. Regan ve J. Stenhouse, Scotland 1994.
- Norman Care ve Charles Landesman, *Readings in the Theory of Action*, Indiana Univ. Press 1968.

- Paul Tillich, *Systematic Theology*, Chicago, IL: University of Chicago Press 1951.
- _____, *The Shaking of the Foundations*, London: SCM 1949.
- _____, "History and the Kingdom of God," *God, History and Historians*, ed. C.T. McIntire, New York: Oxford Univ. Press 1977.
- Paul Holmer, "Scientific Language and the Language of Religion", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1, no:1, 1961.
- Paul Feyerabend, *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*, London: Verso 1984.
- Paul Ricoeur, *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*, Texas: Texas Christian University Press 1976.
- Paul L. Heck, "Orientalism and Post-Modernism, A note on Studying Islam With Muslims", *Islamochristiana*, c. 26, Roma 2000.
- Philip K. Hitti, *Makers of Arab History*, Londra: Harper Torchbooks 1971.
- Plato, *Cratylus*, c. 4, ed. G. P. Goold, terc. H. N. Fowler, _____, *Timaeus and Critias*, terc. D. Lee, Harmondsworth: Penguin books 1977.
- Plotinos, *Enneades*, Tr. By Stephan MacKenna and B. S. Page, Chicago 1952.
- R.B. Braithwaite, *An Empiricist's View of the Nature of Religious Belief*, Cambridge: Cambridge University Press 1955.
- R. Swinburne, *The Coherence of Theism*, Oxford University Press, 1993.
- R. C. Zaehner, *The Comparison of Religion*, Boston 1962.
- R. T. Harris, *Journal of the Muhyiddin Ibn 'Arabi Society*, c. XIII, 1989.
- Robert E. Wood, *The Ontology of Martin Buber*, Evanston: Northwestern University Press 1969.
- R. Thieman, *Revelation and Theology*, University of Notre Dame Press 1985.
- Rudolph Bultmann, *Jesus Christ and Mythology* New York: Charles Scribner's Sons, 1958.
- Rudolf Otto, *The Idea of the Holy*, translated by J. W. Harwey, 2nd edit., Oxford: Oxford Univ. Press, 1950.
- Sallie McFague, *Metaphorical Theology: Models of God in Religious Language*, London: Student Christian Movement 1982.
- Satı Bey, *ed-Dirâsât 'an Mukaddimet-i İbn Haldûn*, Beyrut 1943.
- Sevgi İyi, "Niçin Metafizik Sorunu", *Felsefe Tartışmaları*, 14. Kitap, İstanbul 1993.
- Stephen Toulmin, *Cosmopolis: The Hidden Agenda of Modernity*, 1989.
- _____, *The Philosophy of Science: An Introduction*, 1953.
- _____, *The Uses of Argument*, 1958.
- _____, *Foresight and Understanding*, 1961.
- Stanley J. Grenz ve Roger E. Olson, *20th Century Theology: God and the World in a Transitional Age*, Intervarsity Press, Illinois 1992.
- Stephen Hirstenstein, *The Unlimited Mercifier: The Spiritual Life and Thought of Ibn 'Arabi*, Oxford 1999.
- Suleiman Crosman ve Jane Tomkins, ed. *Reader-Response Criticism:*

- From Formalism to Post-Structuralism*, ed., Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD 1980.
- Susan Langer, *Philosophy in a New Key*, 1942.
- Şaban Ali Düzgün, *Sosyal Teoloji: İnsanın Yeryüzü Serüveni*, Ankara 1999.
- , “İki Dünyanın Karşılaşması: Haçlı Seferleri Döneminde Müslüman ve Latin Batı Arasındaki İlişkiler”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 6; *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 14, no: 3-4, 2001.
- Thomas M. Kelly, *Theology at the Void: The Retrieval of Experience*, Univ. of Notre Dame 2002.
- Thomas Guarino, “Between Foundations and Nihilism: Is Phronesis the via Media for Theology?” *Theological Studies* 54, Mart 1993.
- Thor Hall, *Makers of the Modern Theological Mind: Anders Nygren*, ed. Bob E. Patterson Texas 1978.
- Walter H. Capps, *Religious Studies, The Making of a Discipline*, Minneapolis, trz.
- Wilhelm Hermann, *Die Metaphysik in der Theologie*, Halle: Max Niemeyer 1876.
- William Zurdeeg, *An Analytical Philosophy of Religion*, London: Allen and Unwin, 1959 ve Abingdon Press 1961.
- , “Implications of Analytical Philosophy for Theology”, *The Journal of Bible and Religion*, July 1961.
- Wolfgang Iser, ‘Interaction between text and reader, “ *The Reader in the Text: Essays on Audience and Interpretation*, ed. Susan R. Suleiman and Inge Crosman, Princeton University Press, Princeton NJ 1980.
- Wayne Proudfoot, *Religious Experience*, Univ. of California Press 1985.
- Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, İstanbul 1985.
- Anthony Kelly, *The Process of the Cosmos, Philosophical Theology and Cosmology*.
- www.dissertation.com/library/1120605a.htm.

DİZİN

17. yüzyıl düşüncesi 24

20. yüzyıl 25

I. Analitikler 92

A

a posteriori önerme 52

a priori 139; ~ önerme 52; ~ yargı 95

adalet 171, 174, 179; ~ ahlaki 176; ~ anlayışı 179; ~sizlik 179

Âdem (Hz.): ~ hikâyesi 169; ~ kıssası 169; ~ düşüşü 169; ~ isyanı 111

âfâk 129

afak 19

agnostisizm 47, 98, 141, 143, 146, 148, 152

ahd 175, 187

Âhir 79, 153

ahlak: ~ sorunu 81; ~ ve din 80;

~i çıkarımlar 67; ~i davranış zorunluluğu 24; ~i değer 31; ~i eylem 45, 74; ~i ifadeler 65; ~i nitelik 182; ~i sorumluluk 111; ~ilik 74, 106, 132

akıl 20, 90, 101; ~ doktrini 191;

~ teorisi 32; ~ ve vahiy 20; ~ yürütme 10, 20, 30, 32, 33, 38, 49, 52, 64, 89, 100, 102, 104, 123, 127, 130, 141, 143, 146, 150, 157, 158; ~-vahiy arasındaki denge 26; ~-vahiy işbirliği 20; ~-vahiy uyumu 21

akletme 63

aksiyoloji 86

aktiflik 97, 104

aktör dili 60

âlem 105; ~ tasavvuru 191; ~ teorileri 127; ~in imkâmı 89; ~in işleyiş süreci 23

algı 16; ~sal veya duyuşsal bilgi 64

Allah: ~ anlayışı 97, 154; ~

düşüncesi 76; ~'in aktif olduğu alan 105; ~'in âlemle ilişkisi 62, 132, 174; ~'in bilinemezliği 153; ~'in kozmik ve sosyal yasaları 107; ~'in kudreti ve egemenliği 118; ~'in varlık yapısı 106; ~'in yaratma aktı 104; ~-âlem arasındaki ilişki 94; ~-âlem-insan ilişkisi 104; ~-insan arasındaki ilişki modeli 42; ~-insan ilişkisi 79, 163; ~-tarih arasındaki ilişki 162

Alman: ~ idealizmi 168; ~ Protestan toplumu 168

amaç kavramı 76

amelde bulunma 117

ampirik: ~ doğrulama 54; ~ hakikat 57; ~ olarak doğrulanabilme 53; ~ önermeler 52

analitik: ~ ekol düşünürleri 52;

~ felsefe 86; ~ pozitivism 50; ~

pozitivistler 50

analiz 23, 46, 50, 55, 57, 78, 85, 91, 107, 156

analoji 46, 47; ~k dil 47, 77, 124

Anaxagoras 30

- anlam: ~ analizi 92; ~ ifade etme 34; ~ kriteri 54; ~ ve amaç arayışı 134; ~ zemininden yabancılaşma 83; ~ bütün 103, 155, 159
anthroponom 40
antik dönem 81
Antropoid türler 134
antropoloji 78, 154, 191; ~k 45, 49, 78, 103, 152, 165, 170
antroponomi 194
antroposentrik yapı 86
apokaliptik kurgu 180
apolojetik 137; ~lik 137
araştırma programları 39
argümantasyon 9, 36, 85, 92
Aristo 13, 21, 90, 92, 105, 127; ~cu düşünce 13
Aristoteles 13
Aristotelyen: ~ anlayışlar 25; ~ dünya görüşü 13; ~ evren fikri 24; ~ felsefe 78, 127; ~ gelenek 78; ~ içsel amaç 21; ~ mantık 92, 125; ~ yöntem 27
arkaik özcü felsefe 131
Armageddon 185
asabiyet 184
Ashab-ı Kehf 160
asr-ı saadet 181
aşkın 48, 50, 71, 78, 85, 87, 116, 117, 118, 138, 156, 160, 162, 165; ~lık 36, 47, 130, 162, 165
Ateizm 122
atom: ~ alanı 15; ~ nazariyesi 128; ~cu nazire 162
atomik önermeler 51
Austin, John L. 66
aydınlanma 14, 19; ~ felsefi 51; ~ya direnen ahlaki ve dinî tutumlar 30
Ayer 53
ayet 72, 113, 128, 157; ~lerin ifade tarzları 67
ayne'l-yakin 64
aynılık 107

B
Babil kralı Nabukadnezar 180
Bacon 15, 18, 21, 30, 194
bağımlılık: ~ duygusu 112, 156; ~ düşüncesi 114; ~ fikri 114
bağlılık 97
Baillie, John 150
el-Bâri 158
Barth, Karl 50, 86, 118
Barthes, Roland 49
basiret 61
başka: ~ âlemler 24; ~lık 140, 147; ~larından yabancılaşma 82; ~larıyla uzlaşma 84
Batı kültürü 134
bâtın 79, 92, 117, 153
benlik alanı 80
ben-: ~merkezcilik 84; ~O ilişkisi 156; ~Sen ilişkisi 119, 156
Berkley 32
beşer 121, 163
beyyine 61, 63
Big Bang 133, 134
bilgi 61, 94; ~ teorisi 95, 124; ~nin mahiyeti 38; ~nin sosyal karakteri 74; ~nin temelini ve meşruiyeti 76; ~nin ve tecrübenin kaynağı 29; ~sel geçerlilik alanı 42
bilim: ~ adamının sorunları 17; ~ dünyası 20; ~ felsefi 15; ~ felsefesinde temelselci iddialar 37; ~de değerlendirme birimleri 39; ~de ve teolojide yöntem 20; ~in tabiatı kontrol etme iddiası 45
bilimsel: ~ çıkarımlar 67; ~ dil 19, 46; ~ düşünce 30; ~ kavram 25; ~ kesinlik 22; ~ modeller 41; ~ olanı temsil etme 29; ~ önermeler 51; ~ realizm 20; ~ teori 15, 25
bilinç 100; ~lilik 115
bilişsellik 151
bilme 61
bireysel: ~ misilleme 176; ~lik 113
birincil nitelikler 22
birlik 112
biyografik tarih yorumu 162
boşluk doldurucu 19
Braithwaite, R. B. 65
Bruno 30
Buber, M. 139, 141, 147, 148, 156
Budizm 164

- bulantı 79
 Bultman, R. 50
 Burt, E. 25
 bürhani kıyas 28
 bütün 113; ~selci anlayış 38; ~selci bilim anlayışı 39; ~selci dünya görüşü 62
 Büyük: ~ milletler 184; ~ Tasarımcı 119
- C
- Cahillik 30
 Cassirer, E. 48
 Caussade 69
 Cebrail 142, 149
 ceza: ~ tehdidi 176; ~landırılma 111, 179
 Chardin, Pierre Teilhard de 132
 cinsiyet 102
 cogito geleneği 71
 Comte 168, 169
- Ç
- çağdaş: ~ felsefe 132, 174; ~ kuantum fiziği 14; ~ postmodern fizik 15; ~ teoloji 17; ~ teoloji geleneği 85
 çatışma 182
 çekirdek teori 39
- D
- daralan evren teorisi 67
 Deccal 185
 dedüktif 21, 22, 31, 135, 157
 değer yargıları 45
 değişim 161
 değiştirici ve dönüştürücü değerler 181
 deistik kabul 119
 Deistik model 118, 119
 deistik tabii teoloji 126, 127
 deizm 122
 Demokles'in kılıcı 169
 deruni düşünce 144
 Descartes 13, 15, 20, 27, 28, 36, 37, 50, 91, 191, 194
 deskriptif 67
 determinist 16
- dış: ~ âlem 158; ~ dünya 20, 101; ~ dünyanın bilgisi 20; ~ gerçeklik 136, 144; ~ gerçeklik dünyası 127
 dil: ~ analizcileri 129; ~ analizi 56; ~ formları 36; ~ içinde kullanılan parabeller 71; ~ oyunları 17, 55, 57, 149; ~ tenkidi 51; ~in fonksiyon çeşitliliği 57; ~in kullanımındaki çeşitlilik 57; ~in orijini 44; ~in sembolik ve söz dizimsel mahiyeti 49; ~le ilgili teoriler 43; ~sel çerçeve 75; ~sel problemler 54
 Dilthey 84
 din: ~ adamları 19; ~ anlayışı 113; ~ dili 42, 56, 57, 58, 59, 63, 70, 71, 92, 102; ~ dilinin geçerliliği 58; ~ dilinin kognitif fonksiyonları 63; ~ dilinin meşruluğu 57; ~ dilinin temel farkı 58; ~ felsefesi 130; ~ ve bilim 13; ~-bilim çatışması 13; ~lerin Tanrı öğretileri 93, 167
 dinî: ~ doktrin 18; ~ dünya görüşü 133; ~ festival 178; ~ ifadeler 64, 65, 67; ~ literatür 149; ~ metinler 42, 67; ~ tasavvur 97; ~ tecrübe 74, 75, 80, 82, 100, 128, 134, 136, 137, 139, 144, 146, 147, 154, 158; ~ tecrübenin ifadelendirilme dili problemi 73; ~ unsurlar 69; ~ yükümlülük 58; ~n hitap dili 167; ~n rasyonelleştirilme ve popülerleştirilme aşaması 75; ~n yorumu 193
 dinsel: ~ a priori 139; ~ bağıllık 59; ~ bilgi 17; ~ dil 57, 62; ~ doktrin 93; ~ düşünce 24; ~ farkındalık 59; ~ ideoloji 185; ~ metaforik ifade 47; ~ metnin anlaşılması 138; ~ mit 42; ~ olana katılım 61; ~ retorik 182; ~ soru 17; ~ tecrübe 57, 139, 141
 dinamik evren 62
 diskur analizi 48
 diskürsif : ~akıl yürütme 104; ~ düşünce 49; ~ formülasyon 102
 diyagram 171

- diyakron 181; ~ik kırılma 181
diyalektik 10, 19, 49, 160
diyalog 147
diyalojik model 119, 120
doğa 90; ~ bilimleri 9, 84; ~
bilimlerinde bahsedilen kognitiflik
63; ~ kanunu 108; ~ yasaları 108
doğal sebepler 23
doğru: ~ bilgi 166; ~ eylem 166;
~ ve yanlış kavramları 63; ~lama
ilkesi 50, 53 66; ~lama kriterleri
66; ~lama prensibi 53; ~lama
teorisi 52
doğruluk ve yanlışlık 66
doğu dinleri 164
dönüşüm 161
duyu: ~ tecrübeleri 28; ~ verileri
20, 129; ~sal algılama 100, 141
düalist: ~ âlem anlayışı 130; ~ evren
tasarımı 79
dünya tını 183
dünyevi 90, 104, 120, 140, 188; ~
ümit 188
düşünce ve amelde süreklilik 106
düşünme 28, 29, 30, 31, 49, 63,
64, 75, 76, 77, 85, 104, 105, 106,
142, 144, 145, 148, 160, 161
- E
ebedî: ~ doğru 22; ~ hikmet 97;
~ Varlık 131, 173; ~ ve tözsel
kendilik 131, 173
Ebû'l-Huseyn en-Nürî 157
Eflatun 21, 36; ~'un bilgi tanımı 22
Egzistansiyalizm 62
egzistansiyel 48, 74, 95, 104, 135,
149, 159, 171, 194; ~ bağlam
104; ~ unsur 58
Einstein 119
eksiklik kavramı 75
eleştirel: ~ bilinçlilik 31, 160; ~
düşünme 31; ~ teori 48
eleştiri ve test süreci 74
Elyasa 186
enformatif 67, 93
enfüs 129
entelektüel: ~ bilgi 64; ~ biliş 80; ~
bilme 80
epistemik: ~ akt 61; ~ yapı 99; ~
yetenek 157
epistemoloji 27, 37, 50, 90, 97,
116, 157, 191; ~deki ağ teorisi
40; ~k hegemonya 14; ~k model
157; ~k sorunlar 91; ~k temel 36
eskatoloji 159; ~k ontoloji 188
eski çağ tarihçileri 131, 173
estetik değerler 31
eşyanın gerçekliği 127
etik adalet 172
etnosentrik tarih anlayışı 185
Evangelia 185
evrenin: ~ sürdürülebilirliği 126; ~
tözsel niteliği 132, 174; ~ doğru
88; ~ gerçeklik 75
evrilme 172, 174
evrim 15, 133
evvel 79, 153
ezelilik 88
- F
fail modeli 120, 122
Farâbî 78,89
farkına varma 63
farkındalık 59, 76, 98, 128, 141,
150, 151
farklı: ~ diller teorisi 62; ~ dillerin
meşruluğu 57; ~ ontolojik
düzlemler 98; ~ varlık tarzları
123; ~lık yaratma 161
felsefe: ~ dünyası 20; ~de devrim
51; ~nin kullandığı dil 85; ~nin
metafiziksel ifadeleri analizi
50; ~nin sembolik dili 46; ~nin
teolojiyle irtibatlandırılması 86;
~nin yöntemi 85
felsefi: ~ bilgi 82; ~ düşüncenin
dil analiziyle ilgili söylemleri 60;
~ kabul 193; ~ linguistik 55;
~ problem 86; ~ sistem 15; ~
spekülasyon 166; ~ tahlil 87
fenomenal âlem 129, 135
fenomenalist bir metafizik 54
fenomenalizm 48
fenomenolojik durum 116
ferdin indirgenemezliği 80
Feuerbach 168

- Feyerabend, P. 14
 fitrat 61, 72, 99, 152
 Firavun 105, 160; ~un eşi 160
 fiten 180, 185
 fizik: ~ konuları 90; ~ ötesi 92;
 ~i âlem 18; ~sel dünya 24; ~sel
 kötülük 107; ~sel ontoloji 73; ~sel
 ontoloji 73, 100, 109; ~sel zaman
 düşüncesi 165; ~sellik 102
 Flew, Anthony 51
 fonksiyonellik 153, 192
 formülasyon 102, 171
 Franklar 183
 Freudyen insan tasavvuru 15
 fuad 152, 157
- G
- Gadamer 71
 Galileo 13, 16, 18, 19, 20, 21, 22,
 23, 24, 25, 30, 126
 Gazâli 148
 geçicilik 101
 geleneksel teizm 31
 gelişim süreci 174
 gelişme 160; ~ fikri 108
 genellemecilik 101, 142
 gerçeğin neliği 146
 gerçek: ~ benliğimizle uzlaşma 83;
 ~ benlikten yabancılaşma 82;
 ~liğin yapısını ve temel karakteri
 85
 Germen ırkı 184
 geschichte 172, 173
 gözlem 25; ~cinin sübjektivitesi 135
 günah 113, 169, 175, 177, 179,
 189; ~ların bağışlanması 113
- H
- Haçlı Seferleri 183
 hak 61,99,100
 hakikat 21, 30, 88, 90, 154; ~in
 keşfi 30
 hakka'l-yakin 64
 Hâlık 106
 el-Hâlık 158
 Hare 58
 hareketin gayesi 21
 Hartshorne, C. 132
- hayal: ~ etme 76, 100, 141; ~î 69,
 171
 hayat 109; ~ formu 149
 Hegel 168, 183; ~ci tarih yorumu
 176
 hegemonik rasyonalite 36
 Heiler, Friedrich 153
 helenik 127
 Helenistik düşünce 191
 Heracleitus 44
 Hermann, Wilhelm 89
 hermenötik 50, 71, 72, 78, 115,
 160; ~ daire 72; ~ felsefesi 71
 Herrmann, Wilhelm 50
 heteronom 40, 194
 Hristiyan: ~ eskatolojisi 188; ~
 geleneği 23; ~ ilim çevreleri 20; ~
 medreseleri 92; ~ teolojisi 76; ~lık
 13, 188
 hidayet 99
 hikmet 97, 118, 163, 164, 191
 hipotetik 65, 135; ~dedüktif akıl
 yürütmeler 135
 Hıra 149
 historie 172
 Historisizm 49
 hiyerarşik: ~ ilişkiler 166; ~ söylem
 194
 Holmer, Paul 57
 hudus delili 17, 127
 hukuk sistemi 111
 Hume 21, 37, 155
 hurafe 30
 hümanizm 49
 hür irade 122
 hürriyet fikri 132
- İ
- ibadet 62, 63, 66, 88, 94, 104, 115,
 139, 140, 150, 167, 177, 178; ~
 dili 63
 İbn Arabî 148
 İbn Haldûn 163
 İbn Sînâ 89
 İbn Teymiyye 92
 İbrahim (Hz.) 170, 185, 187
 İbrahim'in (Hz.) nesli 187
 iç: ~ eğilim 21; ~ gözlem 84

içkin 105, 117, 122, 155; ~
gerçeklik 122
içsel ve dışsal rasyonalite 34
idareci izlenim 177
ihbari 66, 67, 68, 163; ~ ifadeler
66; ~ önerme 68; ~ tarih 163
İkinci: ~ Âdem doktrini 185; ~
Analitikler 92; ~ Dünya Savaşı
162
ikincil nitelikler 22
ikna: ~ kudreti 122; ~ilik 45
ilahî: ~ aktivite 23; ~ fiil 16, 121;
~ irade 100, 109; ~ İyilik 106;
~ kanun 107; ~ kaynak 68; ~
Kudret 106; ~ Kudret 107; ~
mesajın varoluşsal yorumu 79; ~
Zat 148, 155
ilerlemecilik 165
iletişim 147
ilim 64, 153
ilk: ~ felsefe 89, 90, 92; ~ Hakikat
89; ~ insanlar 174; ~ Sebep 23; ~
vahiy tecrübesi 149; ~çağlar 181
ilkel: ~ insan 171; ~ zihin 171
İlme'l-yakin 64
el-ilmu'l-ilâhî 89
iman 24, 31, 43, 57, 63, 67, 76, 87,
117, 166; ~ ve anlama 117
imkân 108; ~sızlık 108
inanç ağları 38
inayet 17, 24, 83, 114, 128, 130,
136, 138, 159, 163; ~ delili 17,
138
İncil'in vaat ve kehanetleri 186
indirgeme 29; ~ci yaklaşımlar 41;
~cılık 29, 33, 37, 40, 101, 138,
142, 146, 194
indüktif 21, 123, 127, 157, 169;
~ akıl yürütme 123, 127, 157; ~
veri 169
insan 20; ~ bilgisi 19; ~ doğası 180;
~ düşüncesi 103; ~ fiili 121; ~
sübjektivitesi 138; ~ tabiatı 170;
~ ve evren tasarımı 30, 31, 137; ~
ve evren tasarımı karşılaştırması
30; ~ ve tabiatla ilişkisi 20; ~ı
yüceltme 49; ~ın bireyselliği 113;
~ın cennetten kovulması 169;

~ın eylemleri ile ilişkisi 121; ~ın
faaliyet alanı 105; ~ın hürriyeti
118; ~ın ontik yapısı 145; ~ın
Tanrı ile bağları 31; ~ın tarihi 165;
~lığın ümit teolojisi 188
insani: ~ bilimler 84; ~ iletişim
81; ~ iletişimin nasıllığı 81; ~
toplumsal hayat 180
inşai 66, 67, 163; ~ ifadeler 66; ~
tarih 163
intellectus 64, 144
interaktif: ~diyalog 72; ~ilişki 72
intersübjektivite 87
irrasyonel 14, 54, 128, 136
İsa (Hz.) 169
İshak 185 (Hz.)
İslam 20, 40, 64, 76, 79, 92, 108,
109, 119, 126, 127, 136, 140,
157, 172, 180, 181, 183; ~
düşünce sistemi 79; ~ düşüncesi
181; ~ Kelamı 76; ~'in Allah
anlayışı 109
İsrail 177, 183, 185, 186; ~ kavmi
183; ~liler 177; ~oğulları 177
istiğna 31
istikbar 31
istihād bi's-şâhid alâ'l-ğayb 124
iyilikle birleştirilmiş kudret 106

J
Jansenist 81
Jaspers, K. 148

K
kader 118, 163
kalb 157
kâmil varlık 121
Kant, I. 13, 16, 68, 141, 155, 156
kanunlar sistemi 108
kaos 108, 109, 181
kapalı evren modeli 114
kapsayıcılık 192, 193
karma 164
karşılıklı: ~ bağımlılık durumu 30;
~ Bağlılık 111
Kartezyen: ~ felsefe 105; ~ metafizik
25; ~ rasyonalizm 28
kasıt 91, 179

- katalepsi 161
 kategorik imperatif 68
 kategorileştirme süreci 77
 Katolik 36
 Kaufman, G. 138
 kavram 181; ~sal 98; ~sal yapı 78; ~sallaştırma 117
 kefaret doktrini 140
 kelam 10, 11, 12, 42, 94, 95, 101, 124, 127, 130, 136, 142, 192, 193, 194; ~ın bilgi teorisi 95, 124; ~cı 118
 Kelly 133, 134; ~ tezi 133, 134
 kesinliği arama 36
 kesinlik kriteri 27
 Kıyamet Savaşı 185
 Kilise 92, 183; ~ otoritesi 138
 Kindi Metafizigi 89
 kişinin neliği 147
 Kitab-ı Mukaddes 176
 klasik: ~ dönem 191; ~ felsefe 132, 173; ~ hermenötik 138; ~ İslam Kelamı 40; ~ Kelam 95, 101, 127, 136, 142; ~ tecrübe 136
 kognitif: ~insani unsurlar 100; ~ unsurlar 135, 151; ~ yetenek 150; ~lık 16, 63, 143, 146, 151; ~ bilinç 138
 kompleks: ~ önermeler 51; ~ realite 171
 koruyucu kemer 11, 39
 kozal sebep 118
 kozalite 101
 kozmik: ~ düzen 23, 105, 106; ~ düzenin değişmez yapısı 23; ~ gerçeklik 48; ~ hiyerarşi 24; ~ tarih 164
 kozmoloji 154; ~k argümanlar 127; ~k delil 125, 128, 136; ~k delillendirme 125; ~k öğeler 186
 Kozmos 21
 kötülünün mahiyeti 109
 kriminal adalet 172
 kudret 106, 107; ~ anlayışı 108
 Kuhn, Thomas 14, 39
 kullanım olarak anlam 55, 56, 149
 Kur'an 67, 73, 100, 106, 111, 112, 114, 115, 117, 128, 129, 145, 170, 180, 183; ~ metni 115; ~'ın cezalandırma felsefesi 180; ~'ın topluluk vurgusu 183
 kutsal kitap 22, 24, 48, 86; ~lar 41, 48, 63, 92
 kutsal metin 138, 191, 192; ~ler 117; ~leri anlama 116
 kültürel: ~ etkileşim 102; ~ gelenek 172; ~ gelenekler terkibi 172; ~ kabuller 120

 L
 Lakatos, Imre 39
 Langer, S. 42
 Leibniz 36
 Levin 81
 Levinas, Emmanuel 118, 155
 Lindbeck, George 18
 Linguistik 50, 57, 120; ~ açıklama formları 42; ~ analiz yöntemi 55; ~ farklılık 59; ~ felsefe 50, 120,93; ~ tecrübecilik 50; ~ teoloji 93
 Locke, John 28
 Logos 118
 logosentrism 49
 Lonergan, Bernard 77, 78
 Lut 186
 Luther, Martin 40
 lübb 157
 Lyotard, Jean-François 49

 M
 MacIntyre, A. 58
 maddi nesnelere bilgisi 37
 mahlûk 106
 manevi yapı 134
 mantık 18, 22, 57, 64, 92, 109, 125; ~çı atomcular 51; ~sal 171; ~sal analiz 51, 91; ~sal anlam 33; ~sal atomculuk 51; ~sal diskurda bulunma 64; ~sal pozitivizm 50, 53, 54; ~sal Tecrübecilik 60
 Marcel, Gabriel 139, 148
 Maritain, J. 168, 170
 Marksist: ~ tarih yorumu 176; ~ teori 182
 Marx 168
 Marxist toplum görüşü 15

- matematiksel: ~ akıl yürütme 20;
~ dedüksiyon 25; ~ dil 73; ~
doğruluk 36; ~ kesinlik 27; ~
remzlere indirgenebilirlik 22;
~mantıksal önermeler 52
materyalist felsefe 18
McFague, S. 47, 48
medeniyet: ~i kurma 113; ~ler 184
Medyen İmparatorluğu 180
Megiddo Ovası 185
mekanik 13, 15, 22, 23, 25, 119,
121, 126, 164, 165; ~ evren 25;
~ tarih yorumu 165; ~ ve statik
evren tasviri 15
mekânsallaştırma 130
mesihçi: ~ öğeler 185; ~ teoloji 159
metafizikğin konusu 89
metafizik 10, 25, 54, 75, 88, 91,
93; ~ eşya 126; ~-karşıtı teoloji
86; ~sel düşünce 91; ~sel gelenek
88; ~sel kavramlar 88; ~sel
korelasyon 150; ~sel ontoloji 100;
~sel spekülasyon 92; ~ sel yorum
193; ~sel-kozmolojik düalizm 90
metafor 44, 46, 47, 65, 73; ~un
analitik anlamı 48; ~un kognitif
rolü 48; ~ik dil 77, 170; ~ik
tanımlamaları 48
meta: ~-metodoloji 78;
~-paradigmatik teoloji 120;
~-teori 85
method 176
metnin: ~ doğru yorumlanma ve
anlaşılması 79; ~ görünen lâfzî
yapısı 73; ~ ifadelendirilme biçimi
68
metodik şüphe 38
metodolojik kullanım 92
metot 25
minhac 170, 175, 176
Misak 175, 176, 187
mistik 164
mit 167
modern: ~ bilim anlayışı 18; ~
bilimsel anlayış 20; ~ dönem
13, 14; ~ dönem tabii teoloji
tartışmaları 105; ~ dönemde
felsefe 191; ~ dönemde tarih
yorumu 164; ~ düşünce 13; ~
düşünce evresi 194; ~ felsefe
27, 29, 36; ~ felsefenin kesinlik
hastalığı 36; ~ rasyonelliğin
gerekleri 37; ~ite 16
Moltmann, Jürgen 188
monarşik model 118
monizm 112
Monk, Ray 82
monoteist varlık anlayışı 120
moral: ~ eylem 70; ~ kanun 134; ~
kötülük 107
Mucize 108
Muhammed 142 (Hz.)
Muhammed Rahîmuddîn 103
Murphy 38
Musa 105; ~ ile Firavun 105
Musavvir 158 (el-)
mutasavvıf 146
mutlak 14, 15, 18, 25, 40, 45, 60,
75, 103, 107, 118, 119, 121, 122,
137, 140, 143, 148, 150, 155,
156, 158, 191, 194; ~ Âlim 189;
~ Bilen 103; ~ kudret 14, 15, 25,
45, 103, 107, 119, 122, 191; ~
objektiflik 75; ~ Vahdet hâli 77; ~
Varlık 101, 104, 139, 150
mü'min 110, 117
mücadele 182
müeyyideler 111
müheymin 110
mükâfat vaadi 176
müslüman filozof 127
müteal 117, 118
N
Napolyon 168
nâs 106
nazari 136
negatif diyalektik 72
Neo-Platonistler 118
Neoplatonizm 13, 164
Nevfel, Varaka b. 149
Newton 13, 15, 16, 18, 19, 20, 25,
26, 80, 126
Newtonyen: ~ paradigma 26; ~ saat
ve saatçi analogileri 62
nihai: ~ amaç 21; ~ gaye 21

nihilist 18
 nihilizm 49
 niyet 71, 98, 120, 160, 179
 nominal 75
 nomos 41, 108
 nomotetik doğa bilimleri 19
 norm 54, 176
 normal dil analizi 55
 normatif 43, 132, 170, 171, 182; ~
 kural 170
 normlar 106, 175
 nötr gözlem dili 53
 Nuh 175, 186 (Hz.); ~ kavmi 175
 Nygren, A. 11, 87, 139

O

objektif 9, 16, 22, 23, 31, 34, 36,
 46, 49, 59, 61, 62, 73, 78, 79,
 80, 84, 108, 116, 117, 151, 153,
 154, 168; ~ âlem 22; ~ gerçeklik
 31, 119; ~ olanın değişmezliği
 78; ~ sebep-sonuç kanunları 23;
 ~ tecrübe kriteri 117; ~leşme 76,
 159, 168; ~leştirme 46, 49
 Objektivist teolojiler 119
 objektivite 87, 137
 Okuyucu tepki teorisi 70, 71
 okült sebep 169
 oluş 80
 ontik: ~ ve epistemik bütünlük 152;
 ~ ve epistemik yapı 70; ~ yapı 99
 ontoloji 27, 43, 73, 91, 98; ~k: ~
 akıl 34; ~ delil 125; ~ fonksiyon
 48; ~ halkalar 156; ~ iletişim 115;
 ~ korelasyon 123; ~ zemin 150
 otonom 40; ~i 193, 194
 Ortaçağ 78, 89, 90, 91, 92, 183; ~
 Hıristiyanlığı 78; ~ bilimi 21; ~
 düşüncesi 20; ~ teolojisi 20
 orta terim 125
 otonom 16, 36, 60, 70, 86, 112,
 118, 138, 194; ~i 112
 otoritatif vahiy 126
 Otto 68, 140, 141

Ö

ödüllendirilme 111
 ölçülebilirlik 22

ölüm 109
 önermeler 18, 51, 52, 63, 74,
 79, 91, 94, 146, 147, 150; ~in
 gramatik yapısı ve mantıksal
 formu 51
 önermesel vahiy 17
 önyargı 30
 öz teori 39, 40
 özcü statik evren görüşleri 62
 özel oluş 75
 özgür: ~ irade 111; ~ük teolojisi 40

P

panenteizm 122
 panteizm 122
 paraboller 103
 paradigma 9, 10, 15, 22, 25, 26,
 31, 39, 71, 76, 116, 187, 191
 paradoksal ifade 155
 Paris 81
 Pascal, Blaise 81
 pasif materyaller 21
 Paton, H. J. 54
 patriarkal karakteri 186
 performatif 67, 68
 performative ifadeler 66
 Pers İmparatorluğu 180
 perspektif 71, 76, 78, 102, 192
 Peygamber 108, 149, 177, 178; ~
 Amos 178; ~ler 117, 183; ~lerin
 gönderilme anları 173; ~lerin
 temel misyonu 168
 Platon 131, 173; ~ik felsefe 71
 Plotinus 90
 postmodern: ~ bilim felsefesi 14; ~
 tutum 70; ~istler 70
 post-yapısalcı yaklaşımlar 49
 potansiyellikten aktüelliğe geçiş 21
 pozitivist: ~ anlam teorisi 70; ~
 bilim felsefesi 18; ~ gelenek 137
 pozitivizm 50; ~in metafiziğin
 epistemolojik eleştirisi 50
 pratik: ~ amaç 42; ~ anlam 11, 33;
 ~ bilgi 75
 Protestan 36
 Prusya 168
 Puddefoot, J. 38
 Quine, Willard 38, 39

- R
rabbanilik 140
Rahmân 110
Rahman, Fazlur 148
Ramsey, Ian 51, 58
Rasyonalist paradigma 31
rasyonalite 30, 31, 32, 33, 36, 146
rasyonalizm 28, 146
rasyonel 14, 20, 24, 31, 32, 33, 34, 37, 53, 58, 61, 63, 68, 75, 76, 77, 85, 101, 107, 108, 109, 112, 122, 125, 135, 136, 142, 143, 162, 165; ~ düşünme 31; ~ inanç 33
rasyonelliğin hegemonyası 36
rasyonellik 21, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 108
Ratio 29
realist 20, 122
Ricoeur, Paul 48, 71
Roger 30
rölâtivizist 18, 120
rölâtivite 37, 182; ~ teorisi 22
Rönesans 19
ruh 90, 140; ~un ölümsüzlüğü 24; ~anilik 31
Russell, B. 50
- S
sadr 157
saf ampirisizm 146
sağlam sanı 166
Samediyet 104
Sartre 114
Schilling 74
Schimmel, A. 153, 158
Schleiermacher, Friedrich 68, 120, 137, 138, 156
Schleiermacher 18
Schweitzer, A. 118
sebe-sonuç: ~ kanunları 108; ~ zinciri 16, 17, 46, 101, 142, 162
Seçilmiş millet 185
semavi 90, 152
sembolik: ~ dönüştürme 42; ~ ifade 47
semboller 42, 43, 65, 73, 74, 98, 100, 101, 103, 120, 123, 130, 153, 181, 182
Sembolleştirme 42; ~ süreci 48
semiyoloji 50
septik tutum 81
septisizm 143
seyirci dili 60
sezgi 99, 101
sığınma şehirleri 179
sınıf kavramları 11, 193, 194
Sınırlı: ~ oluş 114; ~lık 115, 159
siyasal ve sosyal kurumlarla yapılan mücadele 30
Sokrates 30
Solipsizm 59
somut 98
Soskice, Janet M. 48
sosyal: ~ bilimler 14, 71; ~ matris 112; ~ moralite 168; ~ olayların sebepleri 176; ~ yasalar 107; ~leşme 121
Sosyoloji 15
soyut 98; ~ ahlaki ilkeler 179; ~ bilgi 143; ~ hak aşaması 168
sözellik 75
Söz-eylem teorisi 66
spekülatif düşünme 104
Spinoza 23, 30
statik: ~ ilişkiler 160; ~ sebe-sonuç ilişkileri 131
sudur nazariyesi 127
sufiler 101
sübjektif 22, 34, 49, 59, 61, 62, 73, 78, 84, 117, 136, 138, 168; ~ kategoriler 78
sübjektiflik 75
Sübjektivist: ~ gerçeklik 120; ~ teoloji 120
sübjektivite 80
sünnetullah 107
süreç: ~ felsefesi 132; ~ kelamı 132; ~ modeli 121
sürekli yaratma 130; ~lik 22, 106, 117
Süryanice 92
- Ş
şartlanmışlık 101
şeriat 175, 176
şir'a 170, 175, 176

şüphecilik 102

T

tabiat 20; ~ kanunları 108; ~ Tanrı 119; ~ teolojisi 62, 100, 129, 130, 134, 135, 146; ~ yasaları 108; ~ın mahiyeti 20

tabiatüstü 114; ~cülük 112

tabii teoloji 17, 22, 23, 24, 26, 105, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129; ~ tanımlamaları 119

takdir 100

taklide dayalı işaretler 48

takva 79, 114, 115, 128, 140

tamamlayıcı diller 60; ~ perspektifler 62

Tanrı 16, 167; ~ bilinci 120; ~ doktrini 98, 191; ~ ile Uzlaşma 83; ~ kavramı 16, 23, 27, 46; ~ modeli 118; ~ tasarımı 119; ~ tasavvurları 118; ~ tasavvuru 164; ~ tasviri 119; ~ terimi 23; ~ tutulması 141; ~ ve tabiatla ilişkisi 20; ~nın aşkınlığı 158; ~nın fiili 121; ~nın hikmeti 118; ~nın inayeti 119; ~nın insanla ilişkisi 120; ~nın keşif alanı 126; ~nın kozmik tarihle ilişkisi 121; ~nın Krallığı 188; ~nın mahiyeti 116; ~nın merhameti 177; ~nın mutlak varlığı 40; ~nın müdahalesi 122; ~nın ontolojik statüsü 128; ~nın ortak tarihi 166; ~nın rehberliği 31; ~nın tarihi 162; ~nın varlığı 31, 46, 63, 125; ~nın varlık delilleri 120; ~ya dair imajlar 154; ~sal inayet 163

Taoizm 164

Tarih 49; ~ bölümlemesi 168; ~ felsefesi 169; ~ telakkileri 164; ~ teolojisi 162, 187; ~î olay 162; ~î süreç 181; ~î teolojik olarak yorumlama 169; ~in devinimi 176; ~in temel niteliği 174; ~in yorumu 182; ~ aşama 168, 169; ~ kınılmalar 160; ~ miras 184; ~ realite 188; ~ seyrir 183; ~ süreç 169; ~ tecrübe 171; ~ varlık 164;

~ zaman 163, 165; ~te ilerleme 188

tarihsel: ~ anlatı 182; ~ cılık 50;

~lik 102; ~ kırılma yaratan olaylar 162

tecrübe 84; ~ etme 73, 101,

141, 145, 159; ~ hermenötüğü

138; ~ hiyerarşisi 145; ~ ve

yorum etkileşimi 60; ~cılık

28, 29; ~ meselesi 37; ~nin:

~ kavramsallaştırılması 73; ~

kaynağı 142; ~ otantik formu 141;

~ yorumları 84

tecrübi 15, 20, 27, 34, 48, 52,

59, 73, 76, 77, 78, 87, 94, 129,

136, 137, 138, 139, 140, 142;

~ doğrulama 73; ~ gözlem 20; ~

temelselcilik 38

tecrübilik 36, 38, 88, 137

tefekür: ~de bulunma 100, 141; ~i 125, 136

Teilhard 132

Teistik yaklaşım 90

Teizm 14, 98

tek: ~ değerli mantık 92; ~ yönlülük 118

tekvini yaratma 106

teleolojik: ~ açıklama 21; ~ gelişme fikri 49

teleolojik kategoriler 22

telos 41, 112, 133

temel: ~ ebediyet örüntüsü 131, 173; ~ yapı taşları 21

Temelselci anlayıştan bütünselci anlayışa geçiş 39

Temelselcilik 37, 146; ~ten bütünselciliğe geçiş 29

teodise 159

teolog 82, 116

teoloji 10, 11, 14, 19, 20, 22, 23,

24, 26, 29, 37, 38, 41, 44, 59, 62,

70, 75, 78, 85, 86, 87, 88, 89, 91,

93, 94, 95, 97, 105, 116, 120,

123, 124, 125, 126, 127, 129,

135, 136, 137, 139, 143, 146,

159, 191; ~de Allah anlayışı 97;

~de araştırma programının özü

40; ~de model 42; ~de Tanrı 93

- teolojik: ~ anlayış 74; ~ bilgi 65, 76, 94; ~ bilginin kognitifliği 65; ~ bilme süreci 80; ~ çağrışım 19; ~ dil 19, 44, 45, 46, 58, 65, 75, 79, 82, 85, 92, 95, 192; ~ dil problemi 45; ~ dil ve söylev 44; ~ dilde kognitiflik 63; ~ dilin amacı 93, 167; ~ dille ilgili teoriler 45; ~ doktrin 24; ~ düşünce 17, 32, 74; ~ düşüncenin oluşmasında temel parametreler 43; ~ düşünme 77; ~ epistemoloji 116; ~ gelenek 126; ~ hakikat 167; ~ ilke 167; ~ modeller 41; ~ önerme 79, 91; ~ önerme 94; ~ önermelerin amacı 46; ~ pozitivizm 86; ~ retorik 11, 27; ~ sistemler 86, 167; ~ söylem 183; ~ tecrübe 74, 79; ~ unsurlar 78; ~ yöntem 39
- Teolojinin: ~ ahlak vurgusu 27; ~ çekirdek kavram ve teorileri 192; ~ fonksiyonelliği 192; ~ insani tabanı 78; ~ karşılaştığı problemler 37; ~ konusu 88; ~ temel doktrinleri 191; ~ temel problemi 59; ~ temeli 116; ~ temeli 44; ~ varoluşsal yönü 192; ~ yardımcı hipotezleri 41; ~ yöntemi 86
- teonom 40, 194; ~i 194
- teori 25, 39, 40, 53, 56, 66, 70, 71, 74, 75, 80, 116, 133, 153, 167, 171; ~ bilgi 81; ~ kurgu 166; ~ ön kabul 85; ~ perspektif 16; ~ ve pratik kırılma 173
- teosentrik disiplin 86
- terim 181
- test edilebilirlik 87
- tevhid 104; ~ inancı 106; ~ inancının özü 106
- Tevrat 155, 187
- Thomas, St. 13, 78
- Tillich, Paul 82, 84, 87, 150, 164
- tin bilimleri 84
- Tolstoy, Leo 81
- Tomistik teoloji 78
- toplum 160; ~sal felç 161; ~ matris 166, 167; ~lık 106
- Toulmin, Stephen 36, 80
- tövbe 169, 175
- Tözel iyi 132, 173
- trajik 164; ~ tarih 164
- tuğyan 175
- tutarlılık ilkesine 53
- U
- ulu'l-'azm 181
- uzayın sonsuzluğu fikri 24
- Ü
- Ülken, Hilmi Ziya 82
- ümit 188
- ümran 113
- üst doktrin 161
- üstün ideal 165
- ütopya 171
- V
- vahdet-i şühud 77; ~ anlayışı 76
- vahiy 98; ~ alanına giriş 20; ~ geleneği 98; ~ metni 153; ~ tecrübesi 149; ~ ve yaratma 116
- vahye dayalı teoloji 22, 126
- vahyedici 98
- vahyin: ~ dili 67; ~ içeriği 46
- Vanhoozer, Kevin J. 70
- varlığı: ~ isimlendirme 103; ~ birliği 112; ~ eseri 22; ~ evrensel anlamı 164; ~ göz bebeği 113; ~ yapıcı unsurları 106; ~ yapısını bir bütün olarak kavrama 29
- varlık 62, 97; ~ doktrini 193; ~ doktrini 97; ~ hiyerarşisi 24; ~ ve değer 126; ~lar arasındaki ilişki 43, 109, 112
- varoluş: ~ felsefesi 79; ~çu teologlar 147; ~çuluk 17, 192; ~sal anlam 115; ~ perspektif 16; ~ sorun 82; ~ tecrübe 82; ~ tecrübi yorum 78; ~ teoloji 80; ~ yorum 79; ~ yorumlama 79
- Vedanta Hinduizm 164
- Viyana Ekolü 52
- Vücüd-i Mutlak 104
- White, A.D. 14
- Whitehead, A. 132

Wittgenstein 17, 55, 56, 66, 81,
149

Y

yabancılaşma 79, 82

yalnızlık 79

Yaratıcı 98

yaratma 98; ~ düşüncesi 154; ~ fiili
106; ~ modeli 42

yardımcı hipotezler 39, 41

yargı 53, 76, 106

yaşam: ~ felsefesi 15, 20; ~ formları
55, 56; ~ formu 56; ~ tecrübesi
160; ~akla elde edilen bilgi 64

yazılı vahiy tarihi 117

Yeni: ~ Ahit 174, 180; ~ bilim 24; ~
pozitivizm 50

yerellik 75

Yeremya Peygamber 177

yorumlanmamış tecrübe 74

yorumlayıcı mesafe 71

yöntem 87, 160

Yunan 13, 20, 21, 105, 112, 114,
130, 164, 180, 191; ~ düşüncesi
13; ~ düşüncesinin hâkimiyeti
20; ~ felsefesi 130, 191; ~ felsefi
mirası 105; ~ menşeli düalizm
114

Yunus 186

Yüce: ~ bir Varlığa iman 24; ~ bir
Varlık fikri 114; ~ Varlık 164

Z

Zaehner 32

zâhir 79, 92, 117, 153

zaman: ~ tahlili 165; ~a bağlılık 75

zamansallaştırma 130

zat ve vücüd 89

Zebur 187

zihinsel: ~ anlam 115; ~

yapılandırma 15

zihnin rasyonel güçleri 20

zorunlu: ~ bilgi 84; ~ Varlık 98

Zuurdeeg, William F. 86, 52